

1

Inledning

ELISABETH SUNDIN & ANNETTE THÖRNQUIST

Antologins tema

Rubriken ”Anställda blir företagare” syftar på ett forskningsområde som studerar hur och varför anställda övergår till att försörja sig som företagare eller som företagare i kombination med anställning. Rubriken refererar således främst till försörjningsstrategier hos anställda, det vill säga strategier som huvudsakligen handlar om att undgå arbetslöshet och att rädda jobben på den egna orten. Detta problemområde rör följaktligen även forskning om strukturomvandling, arbetsliv och arbetsmarknadsrelationer. Att bli företagare eller ”starta eget”, enskilt eller kooperativt, knyter också an till forskningsinriktningar med entreprenörskap, självständighetsdrivkrafter och identitet i centrum. I boken möts dessa ansatser, det vill säga arbetslivsforskning knyts samman med entreprenörsforskning och kooperationsforskning. Detta möte har också varit projektets övergripande ambition. Det är vår övertygelse att vi har mycket att lära av varandra och att vi kan berika varandra.

Utifrån studier av konkreta fall fokuserar bidragen i antologin på drivkrafterna bakom att anställda har blivit företagare i en eller annan form, dvs. vad som har legat bakom valet av ett sådant handlingsalternativ samt i vilket samhälleligt och historiskt sammanhang detta fenomen har uppträtt. Vi inriktar oss också på vilka konsekvenser företagandet har fått för individerna själva och för andra aktörer på marknaden och arbetsmarknaden. Under senare årtionden har många anställda startat eget på grund av arbetslöshet eller också har de anlitats som egna företagare genom utkontrakteringar och avknoppningar av verksamheter både inom den privata och offentliga sektorn. I sådana fall har företagandet ofta varit en nödlösning för den tidigare anställde. Även historiskt sett har steget från anställd till företagare ofta tagits i tider av arbetslöshet förorsakad av strukturomvandling, lågkonjunktur eller arbetskonflikter.

Antologins bidrag spänner över en lång tidsperiod från mellankrigstiden fram till idag. Tonvikten ligger på de senaste decenniernas utveckling, men ambitionen har varit att tolka dagens företeelser i sitt historiska sammanhang. Varje tid ger upphov till sin typ av företagande – eller brist på företagande. De små företagen är, vare sig de har startats av anställda eller inte, både skapade och skapare av den existerande näringslivsstrukturen.

Industriellt genombrott med expansion av både stora och små företag

Sverige har ofta betraktats som ett land dominerat av stora företag, åtminstone enligt svenska mått mätt. Det är också riktigt om man ser till produktionsvärdet och antalet anställda. Om man däremot tar fasta på antalet företag har Sverige alltid varit ett småföretagarland. Redan under det industriella genombrottet var koncentrationstendenserna betydande inom viktiga branscher som järn, papper, trävaror och mekanisk verkstadsindustri. Även antalet småföretag ökade dock till följd av den industriella samhällsomvandlingen, särskilt i tider av konjunkturuppgång. Många små hantverksföretag konkurrerades efterhand ut, medan andra, gamla eller nybildade småföretag hittade nya nischer eller fungerade som underleverantörer. Lars Magnusson betonar att expansionen av både små och stora företag skapade en splittrad bild av den svenska industrialiseringsprocessen. Samtidigt understryker han att svensk industri alltsedan industrialismens genombrott har karaktäriserats av en tämligen stabil storföretagsstruktur (Magnusson 2002, s. 264 ff.; 354 ff., 434 ff.).

År 1900 utgjorde företagen, inklusive jordbrukarna, drygt 20 procent av yrkesutövarna. Sverige var dock länge ett jordbruksland och jordbruksföretagen dominerade bland småföretagen. Så sent som år 1940 sysselsatte jordbruksföretagen drygt 11 procent av yrkesutövarna i Sverige.¹ Därefter skedde en kraftig minskning (Carlsson 1966, s. 295). Småbruk som försörjningsstrategi för landsbygdens fattiga befolkningsskikt förespråkades sedan slutet av 1800-talet utifrån skilda politiska motiv. Ännu under 1930-talet förekom sådana statliga initiativ, t.ex. i form av ”arbetersmåbruk”, vilka främst skulle vara stödjordbruk till skogsarbetare i Norrland (Thörnquist 1989).

Arbetskooperativa företag började bildas vid mitten av 1800-talet av hantverksarbetare och arbetarföreningar. Tanken var att man genom arbetskooperationen skulle kunna undvika arbetslöshet och även i andra avseenden bli mindre beroende av mästare/arbetsgivare. Vidare ville man värna om yrkesskickligheten samt producera bra och billiga varor utan mellanhänder. Kring sekelskiftet 1900 startades en del arbetskooperativ i facklig regi utifrån liknande motiv, särskilt i tider av arbetslöshet och arbetskonflikter. Dessa försök blev dock i regel kortvariga, inte minst för att det var svårt att skaffa kapital och hävda sig på en kapitalistisk marknad. I den uppåtgående konjunkturen under 1910-talet satsade förbunden i stället på att utveckla lönekampen, och den kooperativa folkrörelsen inriktade sig på konsumentkooperationen. Idén om arbetskooperation som medel i den fackliga kampen fanns dock kvar latent inom vissa förbund, inom såväl den reformistiska som den syndikalistiskt och vänstersocialistiskt orienterade fackföreningsrörelsen. Tanken aktualiserades under mellankrigstidens krisår, då an-

¹ Särskilt vad gäller förändringar av kvinnors arbetskraftsdeltagande är det svårt att göra jämförelser över tid. Längre räknades inte jordbrukarhustrur som yrkesutövare (Nyberg 1991).

talet arbetskooperativa företag ökade markant (Thörnquist 1996, se även Thörnquist i denna antologi).

Efter första världskriget introducerades gillesocialistiska idéer från England, vilka framför allt diskuterades i början av 1920-talet i samband med frågan om industriell demokrati. Gillesocialismen fick dock ingen bredare förankring inom fackföreningsrörelsen. De lokalt självstyrande produktionsgillen som bildades bland byggnadsarbetarna under krisåren i början av 1920- och 1930-talen, centraliserades så småningom och lade grunden till BPA (Byggfacken Produktions AB), som bildades 1951 (Lundh 1982).

Mellankrigstiden – rationalisering, strukturomvandling men också många småföretag

Fram till första världskriget var utvecklingen mot större företag och ökad kapitalkoncentration ett karaktäristiskt drag i företagsstrukturen i Sverige, medan det under mellankrigstiden bildades påfallande många småföretag. Efter deflationskrisen i början av 1920-talet intensifierades strukturomvandlingen, särskilt inom traditionella exportbranscher som de av krisen hårt drabbade järnbruchs- och sågverksindustrierna. Konkurrensen på världsmarknaden ökade rationaliseringstrycket, vilket bidrog till att tayloristiska principer för arbetsdelning och arbetsledning började få fast fotfäste inom den svenska industrin. Även mekanisering och specialisering ökade, vilket skapade ett behov av småföretag som underleverantörer. Exporten av järnmalm, stål, papper, pappersmassa och verkstadsprodukter sköt snart i höjden, och vid slutet av 1920-talet var Sverige på väg in i en ny industriell expansionsperiod. Efter ett tillfälligt avbrott för krisåren i början av 1930-talet fortsatte rationaliseringsprocessen och tillväxten inom exportindustrin. En kraftig expansion skedde också inom hemmamarknadsindustrier, såsom konfektions-, byggnads- och livsmedelsindustrierna samt inom branscher med tillverkning av varaktiga konsumtionsvaror som exempelvis bilar och hushållsmaskiner (Dahmén 1950; Schön 2001, kap. 4; Magnusson 2002, kap. 9–10).

Erik Dahmén poängterar i sin klassiska analys av svensk industriell företagsverksamhet under mellankrigstiden, att bakom periodens stora nybildning av småföretag stod företrädesvis arbetare. Elektrifieringen och bilismens utveckling underlättade etableringen av små industriföretag på landsbygden, liksom den ökade inhemska efterfrågan och behovet av underleverantörer. Till bakgrunden hörde demokratiseringsprocessen och den ökade utbildningsnivån bland de bredare befolkningsgrupperna. Den viktigaste orsaken var dock arbetslösheten. I de flesta fall handlade det om levebrödsföretag, i betydelsen att ge sina ägare brödet för dagen. Arbetslösheten varierade inom olika branscher, men generellt sett var den hög under hela mellankrigstiden. Utöver de extremt höga arbetslöshetssiffrorna under de internationella lågkonjunkturerna i början av 1920- och 1930-talen, så uppgick arbetslösheten bland LO-medlemmar till över 10 procent under

så gott som hela perioden. Så länge det samhälleliga skydds nätet förblev svagt, var arbetslösheten en stark drivkraft för levebrödsföretagande. Eftersom företagsdöden var stor inom vissa branscher, särskilt under 1920-talet, kunde arbetarna köpa gammal verkstadsutrustning billigt. Detta bidrog till överetablering och dumpning av priser inom t.ex. sko- och snickeriindustrierna (Dahmén 1950, s. 284 ff.).

Inom snickeriindustrin bildade exempelvis många arbetare företag på grund av en periodvis mycket dålig tillgång på arbete inom byggnadssnickeriindustrin under 1920-talet. Nyföretagandet uppmuntrades också av sågverks- och trävaruhandlare. Dahmén påpekar, att de på detta sätt kunde vältra över avsättningsproblemet på nästa led i produktionen (ibid., s. 254 f.). Att anställda blir företagare till följd av att större företag och organisationer flyttar ut produktion och därmed också ekonomiskt risktagande är högaktuellt även idag i samband med utkontraktering av verksamheter. Även inom den expanderande verkstadsindustrin grundades under mellankrigstiden många småföretag av före detta arbetare. Rationaliseringen och specialiseringen inom större företag skapade som nämnts behov av underleverantörer eller av kompletterande produktion i mindre serier. Generellt sett förlades de företag som bildades av arbetare inom olika branscher främst till arbetarnas hemort. De flesta företagen förblev också levebrödsföretag, dvs. de expanderade sällan och i många fall blev de kortlivade (Dahmén 1950, s. 225 ff.).

Företagandet var förr, liksom nu, starkt könssegregerat vilket innebar att vissa branscher dominerades av kvinnor som företagare. Tjänsteproducerande företag fanns i många delbranscher som numera är närmast utdöda – exempelvis ”ungkarlstvätt” och strykerier.

1930-talet blev början till en ny fas i den kapitalistiska utvecklingen, där fordismen blev den organiserande principen för den industriella produktionen. Fordismen byggde inte endast på storskalig industriell massproduktion med långt driven rationalisering och taylorism utan även på masskonsumtion av varaktiga konsumtionsvaror. Detta förutsatte att arbetarna fick del i välfärden genom uppgörelser mellan organiserade parter på arbetsmarknaden samt genom att staten bedrev en keynesiansk stabiliseringspolitik och en aktiv tillväxt- och fördelningspolitik. Den fordistiska regimen, som utvecklades utifrån olika länders historiska förutsättningar, formerades i Sverige till en del av den ”den svenska modellen” (Amin 1995).

Efterkrigstiden – stark tillväxt av både privat och offentlig sektor

Årtiondena efter andra världskriget blev fordismens och den storskaliga industriproduktionens guldålder. Efterfrågan ökade kraftigt både på hemmamarknaden och på den internationella marknaden. Löner och priser steg, samtidigt som den svenska välfärds- och arbetsmarknadsmodellen konsoliderades. Följaktligen skapades ytterligare förutsättningar för en ökad masskonsumtion av bilar och andra

varaktiga konsumtionsvaror. Arbetslösheten sjönk för de LO-anslutna arbetarna från 12–13 procent i krigets inledningsskede till 2–3 procent vid början av 1950-talet. Exportindustrier, som verkstads-, gruv-, stål-, varvs- samt massa- och pappersindustrierna växte snabbt. Hemmamarknadsindustrier som livsmedels- och beklädnadsindustrierna utvecklades däremot mindre gynnsamt på sikt (Magnusson 2002, kap. 12–13).

Den sociala omvandlingen av Sverige gav i sina bostadsförbättrande uttrycksformer upphov till en expanderade bygg- och anläggningsindustri. Indirekt påverkade bostädernas modernisering också andra delar av ekonomin, t.ex. detaljhandeln som dittills varit starkt dominerad av små företag. Kylskåp och frysar i hemmen minskade behovet av små bostadsnära butiker. Även andra infrastrukturrella satsningar gav till resultat framväxande delsektorer.

Efterkrigstiden brukar beskrivas som en period då Sveriges ekonomi dominerades av stora företag, som dessutom kontrollerades av ett fåtal ägare med anknytning till affärsbankerna. Generellt sett skedde en ökning mot större och mer bärkraftiga produktionsenheter inom både industri och jordbruk. Den ”svenska modellens” samarbetslogik och välfärdspolitik bidrog till detta. Arbetarrörelsens efterkrigsprogram med den solidariska lönepolitiken blev en pådrivande kraft för strukturrationalisering och sanering av olönsamma enheter i akt och mening att skapa ett större löneutrymme och utjämna löneskillnader och bidra till full sysselsättning. Arbetskraftens rörlighet skulle underlättas av en aktiv arbetsmarknadspolitik. Detta var lönearbetets guldålder och det var mindre vanligt att anställda startade eget av sysselsättningskäl (Schön 2001, kap. 5; Magnusson 2002, kap. 12–13).

Minskningen av antalet småföretag efter kriget förklaras också till stor del av att antalet jordbruksföretag minskade. Efter andra världskriget skedde en mycket snabb nedläggning av små jordbruksenheter. Drygt två tredjedelar av gårdarna försvann. Samtidigt ökade arealstorleken för de kvarvarande jordbruken, som efterhand mekaniserades, specialiserades och effektiviserades. Statsmakternas politik var att jordbruken skulle vara bärkraftiga ”basjordbruk” utan behov av bi-sysselsättning (Isacson & Flygare 1999). Övriga företag var som flest kring andra världskrigets start. För kvinnor var andelen som högst år 1940, då en av tio kvinnor i arbete var det i egen regi (Sundin & Holmqvist 1989, s. 19, efter bearbetning av Qvist 1978 och Carlsson 1966, s. 295).

Den svenska välfärdsmodellens uppbyggnad innebar också en kraftigt expanderande offentlig sektor. Expansionen hade även samband med den tilltagande urbaniseringen, nu främst till storstadsområdena, vilken ställde krav på ökad infrastruktur, bostadsbyggande och social service i övrigt. Den växande offentliga sektorn blev en ny stor arbetsgivare för många kvinnor, varav en stor andel arbetade deltid. Antalet hemmafruar minskade därmed efterhand och kvinnorna utgjorde en växande andel av arbetskraften. Expansionen av den offentliga sektorn

ackompanjerades, om än i fördröjd takt, av en utbyggd barnomsorg, vilket ytterligare ledde till den offentliga sektorns tillväxt (Schön 2001, s. 475 ff.).

Löntagarägande och Kooperation i 1970-talskrisens spår

Under 1970-talet kom den västerländska industrin in i en internationell strukturkris, som var fordismens kris. Oljekrisen åren 1973–1974 bidrog till detta, liksom den ekonomiska krisen i det ledande industrilandet USA i samband med Vietnamkriget. Till bilden hörde också överkapacitet inom basindustrierna, ändrade konsumtionsmönster och ökad internationell konkurrens från särskilt de nya industrialiserade länderna i Sydostasien och Sydamerika. Krisens konkreta följder blev att en stor del av den tunga industrin i Västeuropa slogs ut. Även i Sverige skedde en dramatisk minskning av varvs-, gruv-, järn- och stålindustrierna, liksom av textil- och beklädnadsindustrierna (Magnusson 2002, s. 483 ff.).

I samband med de många företagsnedläggningarna i Sverige under senare hälften av 1970-talet, vilka skapade stora regionala problem med arbetslöshet, utflyttning och försämrad social service, återkom tanken på löntagarägande i arbetskooperativ eller annan form. Ideologiska motiv fanns även med i bilden. Löntagarägda företag startades bland annat inom beklädnadsbranscherna, men förutsättningarna för att lyckas inom branscher med allt hårdare konkurrens från låglöneländer var dåliga. Inom Beklädnadsarbetarnas förbund fanns det i början av 1980-talet 14 löntagarägda företag, som sysselsatte cirka 800 personer eller 2,5 procent av förbundets medlemmar. De flesta fanns inom konfektionsindustrin. Med något undantag hade företagen övertagits eller startats i krissituationer. De anställda i dessa företag var fortfarande organiserade i Beklädnads. Det dröjde dock till kongressen 1981 innan förbundet antog ett policyprogram för löntagarägande. Då hade närmare hälften av företagen funnits i mer än tio år. Trots att fackförbunden i stort sett intog en avvaktande hållning till löntagarägande även under efterkrigstiden, kunde Beklädnads nu tänka sig att stödja en utveckling av verksamheten på vissa villkor. Däribland kan nämnas att ekonomisk och juridisk expertis skulle anlitas vid övertagande eller etablering av företag, att arbetarna skulle kvarstå inom förbundet och att avtalsmässiga löner skulle upprätthållas (Branschen, 1981). industrin

Från och med slutet av 1970-talet kan man tala om något av en nykooperativ rörelse i Sverige med bred politisk förankring och med rötter både i 1970-talets strukturkris, den växande nyliberala trenden och i debatten om ekonomisk demokrati. Även forskningen om Kooperation tog fart. Den så kallade Kooperationsutredningen, som tillsattes år 1977 under den borgerliga regeringen, men som hade sitt ursprung i en socialdemokratisk motion, ledde bl.a. till att det så kallade Kooperativa rådet tillsattes för att stimulera utvecklingen av befintlig och ny kooperativ verksamhet. Vid mitten av 1980-talet började Lokala Kooperativa Utvecklingscentra (LKU) bildas med organisationsstöd från Kooperativa rådet.

Likaså inrättades en arbetskooperativ delegation för att stödja nyetablering av arbetskooperation, men denna verksamhet i sysselsättningsskapande syfte blev begränsad. Istället bildades många föräldrakooperativa daghem, främst i de större städerna och i glesbygdslänen i norra Sverige. Inom LKU satsade man även på ungdomskooperativ, äldrekooperativ, handikappskooperativ samt samhälls- och bykooperativ. LKU-verksamheten utvidgades under 1990-talet. EU:s fonder och målprogram skapade nya förutsättningar för finansiering av kooperativ verksamhet. Nu kom också begreppet social ekonomi i högre grad in i bilden, liksom mobilisering genom så kallat socialt partnerskap. Nedsänkningar och utkontrakteringar, särskilt inom den offentliga sektorn, bidrog till att man inom LKU fick nya uppgifter att hantera (SOU 1980:36; *Lokal kooperativ utveckling 20 år, 1984–2004*, 2004).

Antalet kooperativ har ökat under 1990-talet, främst inom barnomsorgen, varav de flesta är ekonomiska föreningar. Inom välfärdssektorn finns dock även många aktiebolagsägda institutioner som är personaldrivna (Ds 2003:27, s.82 ff.).

Nya produktionsorganisatoriska principer och strukturer

Mot bakgrund av fordismens kris under 1970-talet och den följande nyliberala trenden utvecklades efterhand nya principer för produktionens organisering med inriktning på flexibel specialisering i stället för standardiserad massproduktion. Internationaliseringen av ekonomin och näringslivet ökade, liksom den internationella arbetsfördelningen, vilket möjliggjordes av den digitala informations- och kommunikationsteknologin samt avregleringar av marknader. Den traditionella tillverkningsindustrin gick kraftigt tillbaka, medan den industriella tjänsteproduktionen ökade. Under de senaste årtiondena har större företag och organisationer alltmer koncentrerat sig på kärnverksamheten och utkontrakterar i högre grad annan produktion genom att anlita underleverantörer, entreprenader och bemanningsföretag. Bland den växande andelen småföretag märks särskilt industriella tjänsteföretag (Magnusson 2000, 2002 kap. 13; Schön 2001, kap. 6).

Den digitala informationsteknikens snabba utveckling har minskat transaktionskostnaderna på marknaden, vilket har underlättat samordningen mellan olika samarbetspartners. Därigenom har små företag fått större möjligheter att agera på marknaden. Den höga arbetslöshetsnivån under 1990-talet har också bidragit till ökningen av antalet småföretag, liksom var fallet under mellankrigstiden. Utvecklingen avspeglar också liknande organisationsförändringar inom den offentliga sektorn; bland annat har delar av verksamheter privatiserats och vissa delar har knoppats av till tidigare anställda. (Ds 2003:27, s. 19 ff.; Olsson 2004; Sundin 2005).

Den förändrade företagsstrukturen under 1990-talet kan illustreras på olika sätt. Ser man till antalet anställda kan det konstateras att antal företag med 1–49 anställda har ökat under perioden 1990–2002 med drygt 21 procent eller från

161 000 till 196 000. Antal företag med 50–499 anställda har också ökat, men endast med drygt 9 procent, medan de största företagen med över 500 anställda har minskat med 1,5 procent. Däremot har det inte skett några nämnvärda förändringar vad beträffar fördelningen av stora respektive små företags bidrag till den samlade produktionen mätt som förädlingsvärde (Ds 2003:27, s. 19 ff.; Olsson 2004).

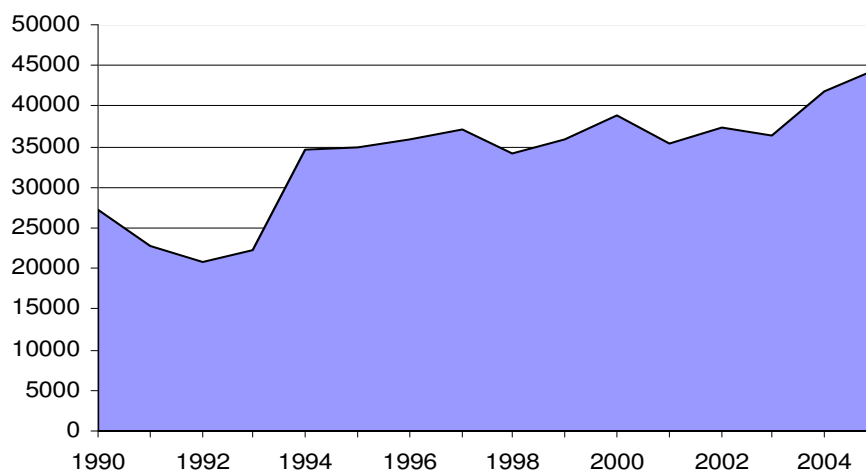
En kategori företagare som ökat kraftigt i Sverige under 1990-talet är de *utan* anställda. Antalet uppskattas ha ökat med närmare 20 procent under perioden 1990–2001, eller från 3,9 till 4,8 procent av arbetskraften. År 2001 drevs den absoluta majoriteten av de mer än 800 000 företagen i Sverige som enmansföretag på hel- eller deltid. Andelen varierar mellan 65–70 procent beroende på källa. Kvinnor är allmänt sett underrepresenterade bland företagarna. Antalet kvinnliga företagare utan anställda har dock ökat under hela 1990-talet (Ds 2003:27, s. 21–34, 74; SCB:s Företagsregister 2006, s. 18, 22–39, *Hela Sveriges Näringsliv!*).

De som kombinerar anställning med egen näringsverksamhet har också ökat, från 1,6 procent av de sysselsatta år 1987 till 2,0 år 2000. Var femte företagare beräknas driva sitt företag i kombination med anställning. Kombinatorerna är i högre grad än andra småföretagare välutbildade och andelen kvinnor är större. De flesta kombinatorer har anställningen som huvudsysselsättning och företagandet som bisyssla. Många övergår efterhand till enbart anställning, men gruppen som övergår till enbart företagande har ökat (Ds 2003:27).

Under inverkan av bl.a. de starka nyliberala strömningarna på 1980-talet förändrades attityderna till egenföretagande kraftigt i positiv riktning, och denna tendens höll i sig under 1990-talet. År 1984 inrättades inom Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) det statliga ”starta eget-bidraget”, som idag kallas ”start av näringsverksamhet”. Bidraget kan lämnas till den som är eller riskerar att bli arbetslös och avser normalt högst sex månader, men kan förlängas med ytterligare sex månader (LO 1998; Ds 2003:27, s. 30).

Den generella trenden rörande nyföretagande kan fångas i utvecklingen av genuint nya företag åren 1990–2005, vilket visas i diagrammet nedan. Med genuint nya företag menas helt nystartade företag eller företag där verksamheten återupptagits efter minst två års uppehåll.

Diagram 1:1. Antalet genuint nystartade företag per år 1990–2005

Källa: Nyföretagandestatistiken 1990–2005, ITPS och SCB.

Som framgår av diagram 1:1, ökade antalet nystartade företag kraftigt efter den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Därefter planade nystartandet ut och fluktuerade därefter mellan 35 000 och 40 000 företag per år fram till år 2003. År 2005 var antalet nystartade företag 44 585. De sysselsatte 70 000 personer på heltid inklusive den arbetande ägaren (ITPS 2006). Frekvensen nystartade företag har varit betingad av konjunkturutvecklingen, men också av strukturella förändringar i organisationen av produktion och arbete samt av arbetsmarknadspolitiska åtgärder och andra reformer. Antalet företagare med starta-eget-bidrag ökade från cirka 2 500 under budgetåret 1990/1991 till cirka 18 000 under 1993/1994. Det hade både med den ökade arbetslösheten, ändrade attityder till småföretagande och en liberalisering av reglerna för starta-eget-bidrag. Omkring en tredjedel av dem som startade företag år 1997 hade fått starta-eget-bidrag och två år senare var andelen cirka en fjärdedel (Ds 2003:27, s. 30; LO 1998).

Sedan år 2003 har, som framgår av diagrammet ovan, antalet nystartade företag åter ökat markant. Den starkaste ökningen har skett inom byggsektorn, särskilt i storstadsregionerna, samt inom handel, transporter och personliga tjänster. Den absoluta majoriteten av de nystartade företagen finns inom tjänstesektorn, 80–85 procent. Ungefär 30 procent av de nystartade företagen har en nettoomsättning under 30 000 kronor per år, och drygt 50 procent ligger under 100 000 kronor. Den största ökningen under år 2005 skedde dock bland företag med en årsomsättning på en halv miljon och därutöver. Ungefär en tredjedel av nyföretagarna var tidigare anställda inom samma bransch. Under de senaste åren har dock företag som startats av tidigare arbetslösa eller arbetssökande ökat och utgjorde 11 procent av de nya företagen år 2004. De flesta nyföretagen är fortfarande enmansföretag (Nyföretagandestatistik 1990–2005, ITPS och SCB).

Ett högt nyföretagande framhålls ofta som ett tecken på att ekonomin är i framåtskridande. Småföretagarna är en grupp, som i stort sett alla partier säger sig måna om i den politiska debatten. Grundvalarna för småföretagandet, liksom dess faktiska utveckling måste dock problematiseras och nyanseras utifrån företagens utgångsläge på arbetsmarknaden vid bildandet. Det ökade nyföretagandet har bland annat samband med förändringar i kontraktsformerna på arbetsmarknaden under 1990-talet, t.ex. den ökande andelen tidsbegränsat anställda, vilket kan bidra till deltidföretagande. Under perioden 1990–2001 ökade antalet tidsbegränsat anställda i Sverige från 10 till 15 procent av samtliga anställda i landet, eller med 150 000 personer (Ds 2003:27). En annan förändring i kontraktsformerna är tendensen att anlita uppdragstagare i stället för anställda. Många arbetsgivare kräver då att uppdragstagaren har F-skattesedel. Detta bidrar inte endast till en ökning av antalet registrerade företagare, utan kan även leda till en gråzon mellan anställning och egenföretagande (LO 1998; Nyström 2004). Genom den ökande trenden inom större företag och förvaltningar att utkontraktera tidigare egenverksamhet kan många småföretagare hamna i en stark beroendeställning till uppdragsgivare, vilka i många fall är deras förra arbetsgivare (Sundin 2004a; Sundin & Rapp 2006; se även Rapp i denna antologi).

Tjänstesamhällets omvandling

De senaste 20 åren har i många avseenden inneburit ett brott på en långvarig trend, som ibland starkt förenklat benämns som ”tjänstesamhällets” eller ”tjänsteekonomins” framväxt. Benämningarna är problematiska i många avseenden. Så utgjorde t.ex. utförandet av privata tjänster en stor del av arbetsmarknaden även under mellankrigstiden. Tjänstesektorn har för övrigt ökat ända sedan det industriella genombrottet. Påståendet att industrisamhället ersatts av tjänstesamhället måste följaktligen kvalificeras och preciseras. Det moderna tjänstesamhällets tjänster kräver i hög utsträckning kvalificerad arbetskraft. Det beror dels på att tjänster av ett helt nytt slag avsedda för den moderna industrin har fått en marknad, dels på att det som gjorts tidigare i anspråkslösare former har professionaliserats (Schön 2001, s. 445 ff.).

Utvecklingen inom den offentliga sektorn, som är en stor tjänsteproducent, uppvisar en splittrad bild. Under de första efterkrigsdecennierna byggdes den offentliga sektorn ut kraftigt i och med att den svenska välfärdsstaten realiserades. Från mitten av 1980-talet avtog expansionen med undantag för krisåren i början av 1990-talet. Därefter skedde åter en minskning. Vissa delar har gått tillbaka, medan andra har ökat. Omvandlingen av den offentliga sektorn har genomförts såväl med ekonomiska som ideologiska argument, vilket har inneburit både inomsektoriella förändringar och förändringar av gränserna mellan sektorer och organisationer. Under de senaste tio åren har den offentliga sektorns nedskärning och omvandling varit på den allmänpolitiska agendan. Den offentliga sektorn har

reducerat sitt serviceutbud på ett för somliga oacceptabelt sätt. De berörda har då ibland startat eget, inte sällan i kooperativ form, för att skaffa sig det serviceutbud som man önskar inom bland annat barnomsorg, skola eller äldreomsorg. Det är inte i första hand i egenskap av anställda som människor startar den typen av företag, utan i egenskap av exempelvis föräldrar, anhöriga eller bybor. Klassificeringen av gruppen motiveras av att denna grupp av företag och företagare ofta beskrivs i termer av *vad de inte är*, det vill säga traditionella företagare, snarare än *vad de är*. Den offentliga sektorns nedskärning är dock inte den enda anledningen till företagande av detta slag. Det finns likartade exempel på service som normalt sett erbjuds av privat sektor, exempelvis detaljhandel.

1990-talets strukturomvandling av den offentliga sektorn har i den vetenskapliga litteraturen ibland getts beteckningen New Public Management (NPM). Konceptet omfattar både finansiering, reglering, ägande och utförande. Uttrycksformerna har varit många. De mest omtalade är regelrätta privatiseringar, även om de oftast begränsats till ägandet och/eller till utförandet (Klausen & Ståhlberg 1998). Det är också den senare formen som är aktuell i antologin. Verksamheter inom den offentliga sektorn har knoppats av till företagare, även här ofta till tidigare anställda och i många fall utan att de anställda önskat denna utveckling. Avregleringen av tidigare reglerade marknader och privatiseringen av delar av den offentliga sektorn har inneburit att den öppnats upp för konkurrens även från privata företag. Konkurrenstrycket på berörda delar inom den privata sektorn har därmed ökat. Det gäller till exempel delar av transportsektorn samt lokalvård och restauranger (Sundin 2005).

Antologins disposition

Vi har på de föregående sidorna försökt att teckna en bild av problemområdet ”Anställda blir företagare” så som det framstår i ett historiskt perspektiv. Vi har därvid betonat betydelsen av den samhälleliga, ekonomiska, sociala och politiska kontexten, vilken naturligtvis alltid är av relevans då företagande och företagssamhet diskuteras, men som ofta inte beaktas och betonas. Kontextens betydelse innebär att ett mycket stort antal förhållanden är av relevans, men också att varje tid och varje plats har sina speciella särdrag. De artiklar som återfinns i antologin är bärare av vår tids sätt att se på fenomenet. Beträffande beteckningarna ”anställda blir företagare” och ”anställda startar eget” samt ”löntagarägda företag” ser vi de två förstnämnda som synonyma. Den tredje beteckningen ser vi som en variant på de två förstnämnda, men med en klarare anknytning till en löntagaridentitet än de övriga två. Vi återkommer till detta under rubriken ”Löntagar- eller företagidentitet”.

Inledningsvis ges dock en kort presentation av artiklarna i kronologisk ordning vilket vi hoppas gör det lättare att relatera begreppsdiskussionen till antologins teman. Det innebär att vi i kapitel 2 får ta del av *Annette Thörnquists* diskussion

om underbudskonkurrens och social dumpning till följd av att arbetare i dåliga tider anlitas som uppdragstagare och egna företagare för att kringgå de kollektivavtal, skatter och avgifter som det åligger arbetsgivaren att svara för vid ett anställningsförhållande. Det historiska exemplet, som är hämtat från den skandinaviska granitindustrin under mellankrigstiden, visar att detta är ett gammalt exploateringsmönster på arbetsmarknaden, samtidigt som arbete i egen regi är en gammal försörjningsstrategi bland arbetslösa. Politiska beslut om hur välfärdsystemen skall utformas och organisatoriskt effektueras beskrivs i kapitel 3 av *Lars Norén* som visar på hur olika försök att skapa marknader hanteras av och påverkar anställda som startar eget. Norén menar att offentliga marknader generellt sett har höga barriärer för inträde. Barriärernas utformning varierar med sektor. Kundvalsmarknader har ofta kostnader för certifiering medan beställarmarknaders kostnader är av transaktionskaraktär.

Även regionalpolitik har bäring på antologins tema, vilket visas av *Ann-Mari Sätre Åhlander* i det därpå följande kapitlet 4. Resonemangen exemplifieras med händelseutvecklingen i Jämtland. Övergången från anställd till företagare är i många fall en följd av en samhällsomvandling, där ansvar förskjutits inte bara från arbetsgivare till anställda utan även från nationell till regional och lokal nivå. Den nationella ekonomiska politiken spelar liten roll och tycks ha förlorat möjligheterna att påverka utvecklingen. En illustration till detta resonemang återfinns i nästa bidrag, i kapitel 5, där *Bengt Lorendahl* beskriver ett lokalt initiativ som måste betecknas som entreprenöriellt, samt även som ett tidstypiskt uttryck för nykooperation och lokal mobilisering. Det är medborgare snarare än anställda som startar eget.

Noréns bidrag, som nämndes ovan, rör framförallt den offentliga sektorn. *Lillemor Westerberg* tar i sitt bidrag, kapitel 6, också sin utgångspunkt i den offentliga sektorns omvandling. Hennes studier startades mot slutet av 1980-talet, då initiativ togs för att decentralisera det ekonomiska ansvaret för daghem till föreståndarna. Westerberg har gått tillbaka till de barnstugor hon studerade då för att se vad som hänt. Utfallen är mycket olika. Några individer har fört över "sina" daghem från det offentliga till det privata medan andra förblivit offentligt anställda om än ibland med visst "företagaransvar". Gemensamt har dock individerna en stark känsla för den egna verksamheten. Rationalitetsbegreppet är centralt i Westerbergs framställning.

En liknande problematik får vi möta i kapitel 7 där *Johanna Österberg* ger en bild av förändringarna inom social- och hälsovårdssektorn i Finland. Exemplet är hämtat från några små finländska kommuner. Viktigt för utfallet är kommunens behov liksom de relationer som finns och skapas mellan kommunens företrädare och de aktuella utförarna. Förhållandena i Österbergs framställning framstår som förhållandevis idylliska i jämförelse med dem som *Malin Tillmar* beskriver i kapitel 8, som rör utförare av vård- och omsorg i en svensk kommun. De företagare som det i Tillmars fall är fråga om möts av misstroende som författaren betecknar

som kategoribaserat både utifrån företagar- och genusdimensioner. En av Tillmars slutsatser är, liksom Österbergs, att skapandet av förtroendefulla relationer mellan köpare och säljare är av stor vikt.

I *Gunilla Rapps* bidrag, kapitel 9, beskrivs en grupp anställda som startar eget utifrån en påfallande svag förhandlingsposition på arbetsmarknaden. Städmarknaden som det här handlar om har, med Noréns terminologi, förhållandevis låga inträdesbarriärer och stark konkurrens. Att starta eget är ett mer eller mindre påtvingat val. I det därpå följande kapitlet 10, med *Kerstin Nilsson* som författare, håller vi oss kvar i den offentliga sektorn, men här gäller det individer som har en stark förhandlingsposition. De är forskare i teknik som i sin anställning gjort erfarenheter som är möjliga att kommersialisera. Vägen från anställd till företagare är dock inte oproblematiserad. Hinder ligger både i den egna organisationen, i omvärlden och i de egna önskemålen om att ha kvar "en fot" i den akademiska miljön. Identiteten är professionell. Det sistnämnda gäller också flera av de fall som presenteras av *Maria Gustavsson och Dan Rönnqvist* i kapitel 11. Deras studie avsåg nya företagare i några olika sektorer, men de fann företagare som klart kan betecknas som anställda som startat eget. Några av dem ville till och med förbli anställda på deltid för att försäkra sig om att den egna kompetensen bevaras och utvecklas. Lärperspektivet står i fokus.

I det avslutande kapitlet 12 anlägger *Elisabeth Sundin* ett långt tidsperspektiv dels genom att presentera anställda som startat eget vid olika tidpunkter, dels genom att ge en bild av den officiella synen på fenomenet över tid. Den slutsats som dras både av denna diskussion och av övriga antologibidrag är att företagandet bör ses i ett klass- och könsperspektiv. Det gäller både företag som beskrivs som startade av anställda och övriga.

Anställda som startar företag – vem och varför?

I denna avslutande del av inledningskapitlet blir det tydligt att "allt hänger ihop med allt". Den politiska och allmänna debatten rör ofta en övergripande och aggregerad nivå i termer av t.ex. företagarklimat eller arbetslöshet. Den aggregerade nivån består dock av enskilda individers liv och agerande i samhälls- och organisatoriska kontexter. Organisationerna i sin tur skapar och skapas av existerande maktstrukturer såsom klass och kön. Låt oss ha detta i åtanke då vi i närmast följande sidor tydliggör några av de teman som återfinns i antologins kapitel.

Den typiske nyföretagaren över tid är en man som dittills varit anställd inom det yrke där han nu startar eget. Det framgick, om än indirekt av de inledande sidorna, och är vanligt också idag. I gängse entreprenörs- och småföretagslitteratur är denna omständighet förvånansvärt litet uppmärksammas. Det finns dock undantag. Gnosjöregionens dynamik beskrivs och förklaras inte sällan som en viktig följd av att de etablerade företagarna uppmuntrar sina anställda att starta ett eget

företag (Johannisson 1999). De ser i den anställde en presumtiv företagarkollega. Anställningen blir en period av lärande.

Att se företagares tid som anställda som en period av frustration är dock vanligare framförallt i populära sammanhang (se t.ex. *Entreprenör* 2005, nr 3 s. 12). I undersökningar av varför människor väljer att starta eget ingår alltid svarsalternativ som antyder missnöje med tidigare chefer och ofrihet i några variationer. Den tidigare anställningen framställs därmed som en avskräckande erfarenhet. Det är också ett tema som inte sällan återfinns i fallstudier av företagare och intervjuer med nyblivna företagare (Lindgren 2002).

De företag som betecknas som löntagarägda företag är ofta sådana som tillkommit i samband med hot om nedläggning eller neddragningar. De nya ägarna skulle ofta hellre ha förblivit löntagare om alternativet funnits. Som ett exempel på det citerar vi en artikel av Åke Gabrielsson, som genomförde en delstudie i den statliga Kooperationsutredningen SOU 1980:36 (Gabrielsson 1983, s. 40).

De flesta av de löntagarägda företag som finns idag kan betraktas som pragmatiska i den meningen att de anställda eller en grupp av anställda av omständigheterna 'tvingats' överta ett företag för att rädda sin sysselsättning och få möjlighet att bo kvar på sin ort och/eller utnyttja sin yrkeskunskap.

De ser sig alltså i första hand som *anställda* som startar eget. Det temat återkommer under nästa rubrik som uppmärksammar identitetsbegreppet som varit, och fortfarande är, ofta förekommande i studier av företagare och entreprenörer.

Löntagar- eller företagidentitet

Beteckningen "löntagarägda företag" associerar enligt resonemanget ovan till att den som startar eget företag trots allt har sin identitet i anställningen, det vill säga i att vara löntagare. Associationen anknyter till dansken Thomas Højrup (1983) diskussioner kring livsformer och identitet. Hans arbete har fått stort genomslag bland de många skandinaviska forskare som intresserar sig för företagandet och dess drivkrafter. Højrup delar in, skissartat uttryckt, befolkningen i tre olika livsformer: löntagarlivsformen, entreprenörlivsformen och karriärlivsformen. Kriterierna för indelningen är inställningen till arbete och familj.

- *Löntagarlivsformen* utmärks av en instrumentell inställning till arbetet. Meningen med livet ligger utanför arbetet, hos familjen. Arbetet är enbart ett medel för att nå ett rikt liv.
- *Entreprenörlivsformens* människor ser däremot meningen med livet i arbetet. För dem är uppdelningen mellan arbete och fritid föga meningsfull. De lever för att arbeta.
- För *karriärlivsformens* företrädare är arbetet i sig viktigt men också som ett instrument för att skapa förutsättningar för en rik fritid.

Højrupps indelningen har inte bara blivit diskuterad utan också kritiserad. Tidigt uppmärksammades att han inte tagit hänsyn till att livsformerna inte är desamma för kvinnor som för män (Jakobsen & Karlsson 1993). På senare år har Højrupps indelning både använts, kritiserats och modifierats av flera svenska forskare, varav några särskilt intresserat sig för kvinnors företagande. Lönnbring (2003) talar exempelvis om att landsbygdens företagande som skapat av, snarare än skapare av, självständighetslivsformen.

Trots den kritik som riktats mot Højrupps indelning har den visat sig vara mycket illustrativ och användbar. Det visar sig också i flera av de kommande kapitlen, där författarna både använder och kritiserar Højrup.

Företagare och löntagare på hel- eller deltid

Att anställda startar företag men samtidigt också förblir anställda är inget nytt fenomen. Det har varit vanligt inom vissa yrkesgrupper, t.ex. bland läkare och hantverkare, och det har förekommit både lagligt och "svart". Deltidsföretagarna är som nämnts många, cirka 20 procent av alla företag bedrivs på deltid. Förmodligen är gruppen de facto ännu större (Sundin 2005). Mycket svartarbete görs i egen regi och på deltid. Det är dock inget tema som vi närmare behandlar i boken.

I flera av bidragen ser vi exempel på anställda som startar eget och som är, och ibland också uttalat vill förbli, anställda. Flera av de forskare som Kerstin Nilsson beskriver vill ha kvar en anställning vid universitet. Orsakerna är dem vi känner igen från professionella yrken – legitimiteten och den professionella utvecklingen. Samma beteende, men inte samma starka argumentation, återfinns bland Gustafsson & Rönnqvists företagare. Flera av dem har ingen uttalad önskan att lämna sin anställning. Oro för att mista centrala kontakter och erforderlig kompetensutveckling om de lämnar sin anställning redovisar också Tillmars företagare inom vård och omsorg. Om de inte kan ha kontinuerlig kontakt med arbetskamrater via en anställning är de angelägna om att "den dagliga vidareutbildningen" organiseras fram på något sätt.

Flera av de aspekter som vi lyfter fram tydliggör att dagens företagande har ett starkt samband med expansionen av så kallade atypiska anställningsformer. De utmärks ofta av begränsade tidshorisonter och bedöms vara tecken på att de anställdas situation blivit otryggare (Aronsson 2004). Det leder oss över till att uppmärksamma politikens roll för sysselsättningen och företagandets utveckling. Det sägs visserligen ofta att politiker inte kan skapa jobb – men skapa betingelser för jobbskapande kan de definitivt.

Politiken och företagandet

Det är, i en antologi utgiven år 2006, nödvändigt att explicit uppmärksamma den politiska dimensionens betydelse. Att den är stor framgår exempelvis tydligt av,

och är själva utgångspunkten för, Lars Noréns bidrag. Där beskrivs hur politiker, och på deras uppdrag tjänstemän, sökt skapa marknader bland annat i syftet att ge anställda möjlighet att starta eget. Den politik som Norén beskriver kan också ses både som resultat och skapare av tidsandan. En av dess nutida uttrycksformer är att det privata är ett ideal och en norm för det offentliga. Det avspeglas också i att de övriga bidrag som behandlar dagens och sentida skeenden främst hämtar sin empiri från ett företagande anknutet till den offentliga sektorn och dess förändringar. Det gäller såväl Österberg som Tillmar, Nilsson, Westerberg, Norén, Rapp och Sundins senare exempel. I Sätre Åhlanders och Lorendahls artiklar möter vi företagande som en konsekvens av samhällsliga förändringar av till synes helt annat slag – strukturomvandlingens regionala och lokala konsekvenser. Även Thörnquist visar på sambandet mellan politik och företagande genom att kommunerna, särskilt i de norska stenindustridistrikten gav stöd till arbetslösa stenhuggare för att de skulle bilda kooperativa företag. Avsikten var att minska fattigvårdskostnaderna, men denna politik ledde i stället till överproduktion och underbudskonkurrens

Småföretag, entreprenörskap och stora organisationer

Det som ovan betecknades som ett resultat av politik kan också beskrivas som ett resultat av offentliga organisationers agerande eftersom politiska beslut alltid fattas och implementeras genom organisationer. Inte bara offentliga organisationers agerande påverkar förekomsten av, och villkoren för, små företag. Det samma gäller den privata sektorns stora organisationer (Sundin 2004a), något som avspeglas även i antologins bidrag. De uppsatser som (också) handlar om ett företagande, företrädesvis i arbetskooperativ form, inom den privata sektorn är Thörnquists historiska exempel från den skandinaviska stenindustrin, Sundins tidiga exempel samt några av de fall som Gustafsson & Rönnqvist redogör för. Vi har både i egen tidigare forskning belagt och genom andra exempel fått styrkt att fenomenet ingalunda är borta från den privata sektorn. Den stora, eller åtminstone mest uppmärksammade, rörelsen sker dock idag från det offentliga till det privata. Uppmärksamheten torde hänga samman med att det inte sällan berör välfärdsektorernas kärnområde, vård och omsorg, vilka har en stark känslomässig laddning.

Entreprenörskap och företagsamhet, i ordens korrekta betydelse, utövas inte bara i små företag och organisationer och är heller ingenting som finns i alla små företag. Den aspekten tydliggörs i Westerbergs bidrag som visar hur företagsamhet inom en och samma sektor kan utvecklas och rymmas i olika organisatoriska kontexter. Några av de individer vi får möta i hennes kapitel är anställda som startat eget medan andra stannat inom det offentliga och där utövar sitt entrepre-

nörskap i form av vad som ibland kallas *intraprenörskap*.² Att stora organisationer kan innehålla mycken företagsamhet har visats också i andra sammanhang (Sundin 2004b). Ett väl nyttiggjort intraprenörskap skulle kanske minska de negativa skälen till att ”anställda startar eget” men öka de positiva.

Facket och anställda som blir företagare

Fackföreningsrörelsen är en traditionellt stark institution i Sverige och deras agerande är en del av företagandets kontext. På central nivå har facket, som redan nämnts, huvudsakligen haft en restriktiv hållning till egenföretagande som försörjningsstrategi. Trots det har denna strategi som gång på gång aktualiseras bland medlemmarna i dåliga tider. Förbunden har bland annat befarat att sådana initiativ ska leda till hård självexploatering med underbudskonkurrens och social dumpning. Just därför har facket också alltid haft ett egenintresse i att engagera sig i problematiken, vilket Thörnquist visar. I Rapps kapitel möter vi en inledningsvis bejakande hållning från fackföreningens sida. Den är dock uttryck för ett accepterande av det oundvikliga snarare än entusiasm. Vårdförbundet är ett exempel på en fackförening som sett den förändrade politiken som en möjlighet för medlemmarna att bli sina egna. I det fallet har den fackliga verksamheten sedan gammalt starka inslag av professionella strategier med kamp för en position på den professionella arenan (Ellinge & Lofstrand 2002; Sundin 2006).

Kooperation och ideologi

Fackets inställning till den kooperativa företagsformen har av naturliga skäl varit mer positiv än till andra former av företagande. Det har sedan gammalt funnits nära kopplingar mellan fackföreningsrörelsen och den kooperativa folkrörelsen, även om Kooperationen sedan 1910-talet koncentrerat sin egen verksamhet på konsumentkooperationen. Som framgår av Thörnquists kapitel, hystes inom facket förhoppningar om att arbetskooperationen skulle kunna motverka underbudskonkurrens och osunda driftsformer inom arbetardrivna företag. I praktiken var dock den kooperativa formen ingen garanti mot detta, i synnerhet inte i arbetslöshetskriser.

Kooperativ har setts med viss ambivalens av ”småföretagens vänner”, av både forskare och andra aktörsgrupper. Det innebär bland annat att merparten av de nya företag som startas av flera personer tillsammans inte ses som en kooperativ lösning utan snarare betecknas som något annat, exempelvis kompanjonskap. Beteckningen ”kooperativ” har en ideologisk laddning.

I Westerbergs kapitel visas att kooperativa lösningar i våra dagar inte sällan rekommenderas till kvinnor som vill starta eget inom barnomsorgen. Av någon

² Det innebär att anställda bedriver förnyelse- och förändringsarbete inom den organisation där de är verksamma – de är inom organisationen entreprenörer, dvs. intraprenörer (Pettersson 2002).

anledning anses just företag startade av kvinnor, och just inom barnomsorgen, särskilt lämpade för kooperativ som företagsform (Hult 2000). Även i Österbergs kapitel återfinns kooperativa lösningar, vilka typiskt nog gäller kvinnor och omsorg, dock inte barn- utan äldreomsorg. Företag i glesbygd anses också passa för kooperativ form, vilket Lorendahls fall illustrerar. Däremot ges inte de forskare, som startar eget tillsammans och som vi möter hos Nilsson, beteckningen kooperatörer, och de betecknar sig inte heller så själva. I Lorendahls kapitel redovisas också företag drivna som brukarkooperativ – en på den svenska marknaden ganska ny företeelse, men med en annorlunda image än övriga kooperativ.

Individen och företagandet

Vi har i de föregående avsnitten berört frågan om vem den anställde som startat eget är och varför beslutet att starta eget fattas. Det indikerades att många är egenföretagare på deltid vid sidan av en anställning. Det kan vara resultatet av en styrkeposition. Exempelvis läkaren, som jobbar både som anställd och egenföretagare, gör det i allmänhet av fri vilja och med relativt god förtjänst, vilket liknar forskarna i Nilssons kapitel och vissa av Gustavsson & Rönqvists företagare. Det är ett företagande som kan anses vara ”möjlighetsdrivet” (opportunity driven) – den anställde tar chansen att göra något annat eller något mera. Endast en mindre del av alla löntagare som övergår till att bli företagare gör det dock utifrån denna styrkeposition. Som visas i flera kapitel handlar det i stället ofta om tvång, ett företagande som kallas ”necessitydriven” i en del engelskspråkig litteratur (Global Entrepreneurship Monitor). Det tycks alltså som om svaret på frågan ”varför” också ger svaret på frågan ”vem”.

Orden ”företagare” och ”individ” tycks könlösa men det förstnämnda har en manlig image (Ahl 2004). Företagandet är liksom arbetsmarknaden i stort köns-segregerat, vilket avspeglas i merparten av antologins bidrag. Små företag, oavsett vem som driver dem, är också skapade och skapare av genussystemet, vilket framgår tydligt i antologibidragen. De anställda som startar eget kommer från könsstämplade organisatoriska verkligheter. Startandet är sällan förenat med något nytt vad könsdimensionen anbelangar. Köns/genusdimensionen genomsyrar arbetslivet och därmed organisationerna. I flera av bidragen används diskussioner kring kön/genus för att förklara individers entreprenöriella handlingar och val och de organisatoriska konsekvenser som uppstår. Inte i något av kapitlen framkommer någonting som antyder att kön/genusdimensionen fått en genuint ny betydelse i sammanhang där anställda startar eget – vilket heller inte var att förvänta.

Den svenska arbetsmarknaden, där företagandet ingår som en del, präglas också av segregering och hierarkisering utifrån en etnisk dimension. Invandrare har använt sig av företagande som ett sätt att skaffa sig en försörjning och en position både i Sverige och i andra länder. Personer med utomnordisk och utomeuropeisk bakgrund har svårare att få anställning. Företagandet har i många fall

blivit en lösning på utanförskapets problem snarare än en strategi för anställda som startar eget (Nutek 2001; Darin 2006). Detta betyder att även de berörs av antologins tema. Utländska arbetare anlitas många gånger som billig arbetskraft under förespegling att de är egna företagare (LO 2004). Att människor med en svag position på arbetsmarknaden utnyttjas som egna företagare för att kringgå kollektivavtal, arbetsrätt, skatter och avgifter är som Thörnquist visar inte heller något nytt.

Teoretiska implikationer

Den forskning som rör ”anställda som startar eget” är en del av annan historisk, samhällsvetenskaplig och ekonomisk forskning. Det medför att flera av tidens frekventa begrepp återfinns i bokens artiklar. Både Rapp, Nilsson, Gustavsson & Rönnqvist, skriver om ”identitet”. I alla fallen kan det kopplas till både yrke och livsform. Den senare aspekten, om än inte kopplad till identitetsbegreppet, återfinns också hos Sätre Åhlander och Sundin. ”Förtroende” är också viktigt för ett företags framgång och begreppet är därför mycket tillämpligt. Det används explicit av Tillmar och Österberg.

Flera av bidragen handlar inte om företag som startats av anställda utan av människor som i en viss situation väljer att lösa problem genom att etablera företag. Det är alltså inte, i strikt bemärkelse, ”företag som startats av anställda” som beskrivs och diskuteras av Sätre Åhlander och Lorendahl. Vi menar dock att vårt sätt att avgränsa problematiken i antologin utgår från en empirisk bestämning som överensstämmer med hur en etablerad del av forskningsområdet ser ut. I antologin finns flera författare som inte tidigare befunnit sig inom fältet för ”anställda startar eget”. Genom dem förs nya begrepp och infallsvinklar in i sammanhanget, vilket kan innebära en teoretisk förnyelse. Det ser vi flera exempel på i antologin. Norén använder organisationsteori, Gustavsson & Rönnqvist lärandebegreppet, Tillmar och Österberg förtroendebegreppet, Nilsson identitet och Sundin livsformer och klass. Att klass och företagande alltid har hängt samman illustreras även i Thörnquists bidrag. Livsformsperspektiv på företagande är etablerat. Genom studieobjektet, ”anställda som blir företagare” eller ”anställda startar eget”, tydliggörs indelningars och teories potential och begränsningar. Det är därmed ett rikt fenomen både empiriskt och teoretiskt.

Sammanfattningsvis ...

så kan utvecklingen av ”anställda som blir företagare”, ”anställda som startar eget” liksom ”löntagarägda företag” bäst förstås och analyseras utifrån ett långsiktigt perspektiv och genom relationella och organisatoriska uttrycksformer. En sådan insikt omfattar också ”vanliga” företag, vilket indikerar att forskningen om ”anställda som startar eget” har relevans också för annan forskning om små- och

medelstora företag liksom för forskning om arbetsmarknadsbeteende. Ett av bokens syften är att närma olika forskningsområden till varandra. Detta är av stor betydelse, inte bara för forskarna själva, utan för alla intresserade av företagsamhetens utveckling och villkor i alla dess uttrycksformer. De aktuella forskningsområdena har stor politisk relevans, vilket medför att de diskussioner som här förs också har praktisk-politisk betydelse.

Referenser

- Ahl H (2004) *The Scientific Reproduction of Gender Inequality – a Discourse Analysis of Research Texts on Women’s Entrepreneurship*. Malmö: Liber.
- Amin A (1995) “Post-Fordism – Models, Fantasies and Phantoms of Transition” i Amin A (red.) *Post-Fordism – a Reader*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Aronsson G (2004) ”Hälsa och utvecklingsmöjligheter i tidsbegränsade anställningar” i Gustafsson R Å & Lundberg I (red.) *Arbetsliv och hälsa 2004*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Branschen (1981) ”Rapport till kongressen 23–28 augusti”. Stockholm: Beklädnadsarbetarnas förbund.
- Civildepartementet (1983) *Att starta kooperativ – En handledning*. Referensgruppen för folkrörelsefrågor. Stockholm: Liber Förlag.
- Branschrapport (1981) till Beklädnadsarbetarnas förbunds kongress. Stockholm.
- Carlsson S (1966) *Yrken och samhällsgruppen – Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Dahmén E (1950) *Svensk industriell företagsverksamhet – Kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919–1939*. Stockholm: Industrins Utredningsinstitut, IUI.
- Darin K (2006) ”Invandrarkvinnors företagande – En studie av mötet mellan roller och strukturer” i Gunnarsson E & Neergaard A (red.) *Kors och Tvärs – Intersektionalitet och makt i storstadens arbetsliv*. Stockholm: Normal.
- Ds 2002:56. *Hållfast arbetsrätt – för ett föränderligt arbetsliv*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- Ds 2003:27. *Företags- och anställningsformer i förändring*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- Ellinge A & Löfstrand P (2002) *VIAM visar vården vägen – Vårdförbundets väg ur Babels torn*. Jönköping: Jönköpings International Business School.
- Entreprenör* (2005) En tidning från Svenskt Näringsliv. Nr 3.
- Gabrielsson Å (1983) ”Löntagarägda företag – en gammal idé med förnyad aktualitet” i Lundin R A m.fl. (red.) *Små företag i brännpunkten – En bok om företagande industripolitik och kunskapsutveckling*. Malmö: Liber Förlag.
- Global Entrepreneurship Monitor (2005) www.gemconsortium.org/.
- Hult Å (2000) *Ekonomisk förening – en företagsform som lockar många kvinnor*. Örebro: Forum för småföretagsforskning, FSF.

- Højrup T (1983) *Det glemte folk – Livsformer og centraldirigering*. Hørsholm: Institut for europæisk folkelivsforskning, Statens byggeforskningsinstitut.
- Isacson M & Flygare I (1999) *Jordbruget i välfärdssamhället*. Stockholm: Natur och Kultur.
- ITPS Nyföretagandestatistik 1990–2005. Östersund: Institutet för tillväxtpolitiska studier, ITPS.
- ITPS (2006) *Nyföretagandet i Sverige 2004 och 2005*. S2006:005. Östersund: Institutet för tillväxtpolitiska studier, ITPS och Örebro: SCB.
- Jakobsen L & Karlsson J (1993) *Arbete och kärlek – En utveckling av livsformsanalys*. Lund: Arkiv/Studentlitteratur.
- Johannisson B (1999) ”Platsen som organiserande kontext för företagsamhet” i Westlund H (red.) *Platser, regioner och aktörer*. Östersund: Institutet för regional forskning, SIR.
- Klausen K & Ståhlberg K (red.) (1998) *New Public Management i Norden – nye organisations- og ledelseformer i den decentrale velfærdsstat*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Lindgren M (2002) ”Kvinnor och friskolor – kvinnliga entreprenörer och nya livsformer” i Holmquist C & Sundin E (red.) *Företagarskan – Om kvinnor och entreprenörskap*. Stockholm: SNS förlag.
- LO (1998) *Egenföretagarna, vår tids hjältar – eller de nya daglönarna. Fler jobb till lägre lön*. En delrapport från LO-projektet Ökad Sysselsättning. ÖS. Stockholm: LO.
- LO (2004) *Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden – Landsorganisationen i Sverige*. November. Stockholm: LO.
- Lokal kooperativ utveckling 20 år, 1984–2004* (2004) Johansson B (red.). Örebro: Örebro läns kooperativa utvecklingscentrum.
- Lundh C (1982) *Gillesocialism i England 1912–1923 – Inspirationskälla för svensk arbetarrörelse*. Skrifter utgivna av Ekonomisk-historiska Föreningen, Lund. Lund: Studentlitteratur.
- Lönbring G (2003) *Självständighetens former – kvinnoföretagande på värmländsk landsbygd*. Institutionen för samhällsvetenskap. Diss. 2003:18. Karlstad: Karlstads universitet.
- Magnusson L (2000) *Den tredje industriella revolutionen – och den svenska arbetsmarknaden*. Stockholm: Prisma, Arbetslivsinstitutet.
- Magnusson L (2002) *Sveriges ekonomiska historia*. 3:e upplagan. Stockholm: Prisma.
- Nutek (2001) *Marginalisering eller integration – invandrares företagande i svensk retorik och praktik*. Stockholm: Nutek.
- Nyberg A (1991) ”Vad mäter statistiken?”, s. 25–37, i *Mannen som norm i statistiken? – Rapport från ett seminarium den 31 oktober 1990*. Delegationen för jämställdhetsforskning. Stockholm: JÄMFO.
- Nyström Ö (2004) *Lösa förbindelser på arbetsmarknaden – Kartläggning – arbetsrättsregler – fackliga strategier*. Meddelande från LO-facken i Göteborg. Nr 5.

- Olsson H (2004) "Introduction – Self-employment and entrepreneurship" i *Swedish Economic Policy Review*. Vol. 11:2, s. 3–13.
- Pettersson K (2002) *Företagande män och osynliggjorda kvinnor – Diskursen om Gnosjö i ett könsperspektiv*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Qvist G (1978) *Konsten att blifva en god flicka – Kvinnohistoriska uppsatser*. Stockholm: LiberFörlag.
- Rapp G (2006) "Möjligheter och hinder för avknoppare – Tioårigt perspektiv på privatiseringen av städverksamheten i två kommuner" i Sundin E & Thörnquist A (red.) *När anställda blir företagare – Studier om företagande i ett strukturomvandlings- och arbetsmarknadsperspektiv*. Arbetsliv i omvandling 2006:17. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- SCB Företagsregister (2006) *Hela Sveriges Näringsliv!*, s. 18, 22–39, www.sb.se/foretagsregistret.
- Schön L (2001) *En modern svensk ekonomisk historia – Tillväxt och omvandling under två sekel*. Stockholm: SNS Förlag.
- SOU 1980:36. *Arbetskooperation. Betänkande av kooperationsutredningen*. Stockholm: Industridepartementet.
- Sundin E & Holmquist C (1989) *Kvinnor som företagare, osynlighet, mångfald, anpassning – en studie*. Malmö: Liber Förlag.
- Sundin E (2004a) "Små företag – lösning på vad och för vem?" i Ericsson D (red.) *Det oavsedda entreprenörskapet*. Lund: Academia Adacta.
- Sundin E (red.) (2004b) *Den offentliga sektorns entreprenörer – En porträttbok*. Stockholm: Kommentus.
- Sundin E (2005) *Deltidsföretagare*. Arbetslivsrapport 2005:4. HELA Working Paper 2005:1. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Sundin E (2006) *Unions in the era of New Public Management. The strategies of the Union of Swedish Nurses Confederation*. Paper to the 22nd EGOS Colloquium in Bergen 6–8 July. Arbetslivsinstitutet.
- Sundin E & Rapp G (2006) *Städerskorna som försvann – Individerna i den offentliga sektorn*. Arbetsliv i omvandling 2006:02. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Thörnquist A (1989) *Lönearbete eller egen jord? Den svenska lantarbetarrörelsen och jordfrågan 1908–1936*. Studia Historica Upsaliensia 157. Uppsala: Almqvist & Wiksell International.
- Thörnquist A (1996) "Kooperation med tradition – Arbetarproduktionsföreningar inom den bohusslänska stenindustrin", s. 69–94, i Alex P m.fl. (red.) *Förändring och Förnyelse – Kooperativ årsbok 1997*. Stockholm: Kooperativa Studier.